

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора, професора кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Косач Ірини Анатоліївни на дисертаційну роботу Дзюби Тетяни

Володимирівни «Державне управління розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі в умовах криз», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Обґрунтування актуальності дослідження базується на високій соціальній значущості фармацевтичної галузі, її важливості для економічної та соціальної стабільності країни. Враховуючи високий рівень імпорту лікарських засобів в Україні, низький рівень внутрішніх інновацій і слабкість регуляторної бази, стає очевидним, що для забезпечення ефективного розвитку фармацевтичної галузі, підвищення рівня безпеки та здоров'я населення, необхідно активізувати зусилля у реформуванні системи управління фармацевтичною галуззю. У сучасних умовах системної нестабільності та частих кризових ситуацій зростає потреба у створенні більш гнучких і адаптивних систем управління фармацевтичною галуззю, що здатні забезпечити стійкість технологічного й виробничого потенціалу України. Це вимагає ретельного аналізу існуючих моделей управління, їхньої ефективності та пошуку нових підходів, які відповідатимуть сучасним викликам. Значна роль у цьому належить формуванню державної політики, що стимулює розвиток науково-дослідної діяльності, підвищує рівень інвестицій у фармацевтичний сектор і сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату, конкурентоспроможності української фармацевтичної галузі у глобалізованому світі. Це дозволить не лише зменшити залежність від імпорту, а й сформувати власний високотехнологічний і сучасний виробничий потенціал. Дослідження цієї теми є актуальним і необхідним для підвищення рівня стійкості фармацевтичної сфери України, забезпечення її адаптивності та здатності відповідати сучасним економічним і соціальним викликам. Сприяння покращенню системи управління у фармацевтичній галузі дозволить створити основу для побудови інноваційної, конкурентоспроможної та безпечної вітчизняної системи, здатної задовольнити потреби населення в медикаментах у довгостроковій перспективі.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Дзюби Т.В. спрямована на вирішення актуальних проблем управління фармацевтичним сектором України, є своєчасною і практично значущою.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи ВНЗ “Національна академія управління” за темою: «Інноваційно-інвестиційні чинники сталого соціально-економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0116U003934), де авторкою досліджено проблемні питання щодо стратегії публічного управління та адміністрування розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі; обґрунтовано важливість стратегічного підходу до управління фармацевтичною галуззю України, що спрямовано на посилення науково-дослідного та інноваційного потенціалу, формування конкурентоспроможного асортименту продукції, підвищення внутрішньої доступності лікарських засобів та інтеграцію у глобальні ринки. Результати дисертаційної роботи використані при виконанні НДР Національного університету «Чернігівська політехніка» «Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах переформатування владних відносин» (державний реєстраційний номер 0120U105292), де авторкою було запропоновано методологію, яка дозволяє оцінити ризики та запровадити адаптивні заходи, що допоможуть забезпечити стабільність і функціонування фармацевтичної галузі в умовах глобальних викликів, війн та епідемій.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Вивчення змісту дисертаційної роботи дає підстави зробити висновок щодо достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що були сформовані в дослідженні. Дисертаційна робота логічно побудована, її авторка системно підійшла до постановки проблеми, формулювання задач, обравши вірні методи та прийоми дослідження.

Для вирішення поставлених в дисертаційній роботі завдань було використано сукупність філософських, загальнонаукових, приватно-наукових і спеціальних методів, які в комплексі застосовуються для вирішення поставлених завдань. Застосування методів аналізу та синтезу сприяло визначенню ознак медично-фармацевтичної системи, системи управління і забезпечення фармацевтичної галузі в умовах криз. На підставі дедуктивного методу визначено структурно-логічну схему дослідження, яка відображає у цілісній єдності шляху пізнання фармацевтичної галузі як категорії у державному управлінні. Логіко-семантичний метод та метод категоріального аналізу застосовувалися для поглиблення розуміння понятійного апарату дисертації. За допомогою методу моделювання запропоновано модель

системи державного управління фармацевтичною галуззю в умовах криз та трансформаційно-адаптаційну стратегію її розвитку.

Аргументованість наукових положень дисертаційної роботи базується на використанні у процесі дослідження статистичної та фактологічної інформації, що ґрунтується на даних української статистики, нормативно-правових документах державних органів влади, наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, результатах досліджень авторки.

Обґрунтованість наукових пропозицій, висновків та представлених рекомендацій підтверджується їх апробацією на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, науковими публікаціями авторки. Зміст опублікованих праць відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Структура і зміст дисертаційної роботи. Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 24 таблиці, 31 рисунок, 3 додатки. Список використаних джерел налічує 155 найменувань. Логічна структура побудови змісту дисертаційної роботи засвідчує високий професійний рівень дисертантки. Наукове дослідження оформлене відповідно встановлених вимог та містить усі необхідні структурні компоненти.

Авторкою чітко визначено мету, зміст розроблених завдань структурно й логічно узгоджений, а їх перелік є достатнім для розкриття обраної теми дослідження. У дисертації здійснено обґрунтування науково-теоретичних засад та виокремлення сучасних механізмів трансформації й адаптації системи державного управління розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі в умовах глобальних викликів та системних криз.

У першому розділі «Науково-теоретичні засади державного управління розвитком фармацевтичної галузі» розглянуто державне управління фармацевтичною галуззю як пріоритетний напрям у медичній сфері та стратегічно-обумовлений державною політикою напрям в системі національної безпеки. Виокремлено в системі управління фармацевтичною галуззю такі основні категорії: елементи (вибір основних лікарських засобів, доступність цін, фінансування лікарського забезпечення, система постачання лікарських засобів, розвиток вітчизняного виробництва лікарських засобів, регулювання і забезпечення якості лікарських засобів, раціональне використання лікарських засобів, організація досліджень і фармрозробка, кадрові ресурси, контроль і оцінка виконаної роботи), інструменти (загально-управлінські та спеціально-управлінські), ключові завдання (організація

ефективного контролю, створення відповідних умов для розвитку фармацевтичної науки та впровадження нових прогресивних препаратів, налагодження прозорого процесу проведення доклінічних досліджень. встановлення чітких правил і умов для реєстрації фармацевтичних препаратів, забезпечення дотримання належної практики виробництва лікарських засобів, провадження ефективної державної антикорупційної політики у сфері фармацевтики тощо) і системні рішення (підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку; підтримка економічної стабільності, сприяння зростанню виробництва фармацевтичних товарів та активізації інвестиційного попиту; загальносистемні принципи обігу фармацевтичної продукції). Здійснено історико-експертний огляд формування і розвитку фармацевтичної галузі в Україні, розглянуто її структуру, регуляторно-правове забезпечення і сучасні проблеми галузі, зокрема вплив глобалізації. Зроблено висновок, що для забезпечення ефективного державного управління фармацевтичною галуззю необхідно забезпечити прозорість і відкритість процесу прийняття рішень, а також залучення всіх зацікавлених сторін до обговорень.

У другому розділі «Розвиток фармацевтичної галузі в умовах криз: принципи та підходи адаптивного управління» висвітлюється світовий досвід, можливості адаптації та формування системної відповіді на виклики. Здійснено аналіз сучасних підходів і інструментів управління у сфері охорони здоров'я та фармацевтичному секторі в умовах кризових ситуацій. Розглянуто світові тенденції і кращі практики запровадження систем реагування на надзвичайні події, такі як глобальні пандемії, військові конфлікти тощо. Проаналізовано досвід міждержавного співробітництва, міжнародних організацій і приватних структур щодо забезпечення стабільності і безпеки фармацевтичної системи. Доведено, що для подолання криз необхідним є соціальне залучення, яке сприяє розумінню загроз і різних форм відповідей, зокрема, пом'якшення реакцій, розробка інтегрованого плану, підготовка людей, а також визнання різниці між плануванням криз і управлінням кризами, оскільки у цей період важливо враховувати можливі довгострокові наслідки для охорони здоров'я, такі як: погіршення доступу до медичних послуг і збільшення навантаження на стаціонарні заклади, доступ до життєво важливих препаратів тощо. Наголошено на значущості формування єдиного центру управління ризиками, створення мобільних команд швидкого реагування, розробки планів евакуації, резервування і логістики. Окрему увагу приділено застосуванню цифрових інновацій, таких як системи автоматичного сповіщення, інтегровані платформи для обміну інформацією та аналізу даних.

У третьому розділі «Шляхи вдосконалення державного управління розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі в умовах криз» запропоновано

конкретні механізми і напрямки удосконалення управління. Детально проаналізовано напрями реформування нормативно-правової бази, спрямовані на спрощення процесів швидкого реагування, створення єдиного центру управління кризовими ситуаціями, інтеграцію сучасних цифрових платформ для збору й аналізу оперативних даних. Обґрунтовано необхідність запровадження автоматизованих систем моніторингу ризиків, створення резервних стратегічних запасів і швидкозмінних логістичних схем, що дозволять забезпечити безперебійну роботу медичного і фармацевтичного сектору в умовах кризи. Запропоновано сформувати систему швидкої мобілізації і координації між державними структурами, місцевими адміністраціями, виробниками і міжнародними партнерами, що стане запорукою стійкості і оперативності при виникненні критичних ситуацій; систему стратегічного і тактичного управління, що враховує динамічність зовнішнього середовища і потребу у швидкому пристосуванні, що має забезпечити зменшення ризиків і підвищення стабільності системи охорони здоров'я та фармацевтичного сектора в умовах кризи.

Дисертаційна робота є логічною, послідовною та завершеною працею, що виконана авторкою самостійно. Матеріал викладено послідовно і відповідно до завдань і структури дисертації.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота, виконана Дзюбою Т.В., є завершеним науковим дослідженням, в якому здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової задачі щодо обґрунтування науково-теоретичних засад та виокремлення сучасних механізмів трансформації й адаптації системи державного управління розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі в умовах глобальних викликів та системних криз.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у створенні нових концептуальних підходів та теоретичних основ щодо формування та реалізації системи управління розвитком української фармацевтичної галузі в умовах реформування медичної сфери, високої конкуренції та зовнішніх викликів.

Вперше сформульовано структурно-функціональну конфігурацію механізмів державного управління щодо забезпечення трансформаційно-адаптивного управління (гармонійна взаємодія економічних, соціальних, інституційних, екологічних чинників; стандартизація безпеки, ефективності, якості; законодавча адаптація; ефектизація системи управління; інноваційність ресурсного потенціалу; стабілізація фінансування медичних послуг; координація та контроль), що відображають сучасні цінності державної політики і є ключовим інструментом для формування довгострокових стратегій національної безпеки та стабільного розвитку

сектору. Виявлено і систематизовано критерії для оцінювання ефективності державного управління фармацевтичною сферою з метою зниження ризиків, пов'язаних з зовнішніми загрозами, через адаптацію до українських кризових реалій та специфіки національної фармацевтики, які згруповано за пріоритетними напрямами розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі.

В теоретичному плані в дисертації удосконалено понятійно-категоріальний апарат науки державного управління, зокрема, введено у науковий дискурс поняття «фінансова стабільність фармацевтичної галузі».

Розширено та доповнено методологічні підходи науки державного управління щодо аналізу та оцінювання регулювання фармацевтичної галузі. Зокрема, удосконалено методологію дослідження реформування державної політики у фармацевтичному секторі, зокрема, у контексті удосконалення регуляторної бази та запровадження європейських стандартів якості та безпеки шляхом аналізу сильних та слабких сторін, використовуючи досвід практичної реалізації державних програм, що сприяють покращенню системи охорони здоров'я та забезпеченню доступності лікарських засобів для громадян; здійснено теоретично-методологічне обґрунтування принципів, підходів та чинників публічного управління щодо розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі, які відповідають сучасним викликам і потребам системи охорони здоров'я України.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи. Практичне значення сформульованих в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що розроблені й обґрунтовані наукові напрацювання, представлені в дисертаційній роботі, закладають наукове підґрунтя практичного вирішення завдань удосконалення системи управління фармацевтичною галуззю України та інших пов'язаних галузях, що забезпечують здоров'я населення і стабільний розвиток соціальної економіки. Вони окреслюють потенційні напрями й перспективи розвитку фармацевтичної галузі в контексті кризових станів, що дозволяє не лише оцінювати сучасний стан, але й планувати подальші кроки для зміцнення галузі та забезпечення її сталого розвитку у складних кризових умовах. Результати та рекомендації дисертації можуть широко використовуватися в діяльності органів державної влади, органів управління регіонального та місцевого рівнів.

Зокрема, матеріали дисертаційної роботи були використані: Університетською клінікою НМУ імені О.О. Богомольця (довідка № 85-УК від 14.03.2025 р.) у процесі розробки системи надання медичних послуг щодо формування національної лікарської (фармацевтичної) політики в частині забезпечення належного рівня доступності та якості медичних послуг для всіх

верств населення; ДУ «Інститут геронтології ім. Д.Ф.Чеботарьова НАМН України» (акт впровадження від 17.03.2025 р.) щодо аналізу динаміки попиту на лікарські засоби в період пандемії COVID-19, виявлення галузевих дефіцитів та оцінки впливу доступності медикаментозного забезпечення на якість лікування осіб похилого віку.

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. За темою дисертації опубліковано 11 наукових праць, з них 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у виданні, індексованому наукометричною базою “Web of Science” та 4 публікації у збірниках всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій. Усі праці є одноосібними.

Наукові публікації відповідають вимогам п. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами та доповненнями від 19 травня 2023 року № 502).

Дотримання норм академічної доброчесності. За результатами аналізу представлених матеріалів не встановлено фактів порушення академічної доброчесності. Дисертантка дотримувалася норм та принципів академічної доброчесності, норм законодавства про авторське право, порушень яких, як і академічного плагіату, не виявлено. У дисертації наявні посилання на відповідні джерела, зазначені у списку використаних джерел.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації та основних положень дисертаційної роботи засвідчив їхню повну відповідність в частині формулювання таких ключових компонентів: мети, об’єкта, предмету, завдань, положень новизни, висновків до окремих розділів і загальних висновків. В цілому, структура і зміст анотації відтворюють основну ідею і логіку дослідження, дублюючи його методологічний підхід, способи аргументації висунутих положень і ключових ідей роботи. Анотація не містить додаткової інформації, якої б не було у дисертації. Дисертація та оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Незважаючи на високий науковий рівень дисертаційної роботи, слід зазначити наступні зауваження та дискусійні положення:

1. Авторкою здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правової бази забезпечення розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі (пп. 1.2, 1.3, 2.3, 3.3). У роботі неодноразово наголошено на необхідності її вдосконалення, проте в сенсі рекомендацій дане питання не конкретизовано. Авторці слід було б більше уваги зосередити в межах третього розділу, зокрема, при формуванні Стратегії трансформації та адаптації державного управління фармацевтичною галуззю в умовах реформи системи охорони здоров'я та системних криз на розробці пропозицій щодо змін у певних нормативно-правових актах.

2. У дисертаційній роботі значна увага зосереджена на перевагах / можливостях реформ, імовірних ефектах від результату. Проте, поза увагою авторки лишився значний блок щодо проблем їх реалізації, як то бюрократії, спротиву на місцях, нестачі кадрів, низькому рівні цифровізації в регіонах, зокрема, сільській місцевості тощо. Відтак, роботу слід було посилити в методологічному плані SWOT аналізом, який дозволив би окреслити не лише вигоди, а також ризики реформ – затримки з імплементацією, залежність від євроінтеграційного тиску, правова невизначеність тощо.

3. У другому розділі дисертації авторка детально досліджує виклики, які завдавали шкоди у період повномасштабної російської збройної агресії, наголошує на прогресивно-адаптивних змінах, що відбулися у розвитку фармації в Україні у цей період і пропонує трансформаційно-адаптивні механізми управління сферою охорони здоров'я та фармацевтичною галуззю в контексті завдань для покращення якості кадрового складу та матеріально-технічної бази охорони здоров'я України. Разом з тим, виникають цілком слушні запитання. По-перше, за якими критеріями авторка визначає пріоритетність окреслених завдань, чим обумовлюється їх вибір? По-друге, такий підхід потребує логічного завершення власне переліком зазначених механізмів, які б дозволили окреслити фактори, напрями та шляхи, необхідні для забезпечення сталого функціонування фармацевтичної галузі України в умовах війни.

4. Дисертантка на основі проведеного дослідження визначає стратегічні напрями формування ефективної системи публічного управління, детально описуючи тактичні заходи, проте залишається незрозумілим в якій саме послідовності повинні застосовуватись ці заходи, зокрема щодо ефективності реалізації регуляторних змін, доступності лікарських засобів у кризових умовах, а також на рівні інтегрованості фармацевтичного компоненту в загальну політику медичних гарантій.

5. Незважаючи на викладений значний обсяг інформації щодо впливу кризових станів на фармацевтичну галузь, наведений у дисертації, авторка оминула нормативні документи, що були прийняті у 2025 р. Зокрема, Указ

Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 лютого 2025 року «Про додаткові заходи щодо забезпечення доступності лікарських засобів для українців» щодо зниження цін на 30% на 100 найпопулярніших лікарських засобів до введення в дію каталогу цін на лікарські засоби. Аналіз цього документу був би доцільним в контексті авторських рекомендацій та пропозицій.

Проте в загальному підсумку зазначені зауваження є свідченням широти обраної проблематики дослідження, не носять принциповий характер, а отже не впливають на загальну позитивну оцінку і не знижують наукову й практичну цінність дисертаційної роботи.

Загальні висновки та оцінка дисертації

Дисертаційна робота Дзюби Тетяни Володимирівни на тему «Державне управління розвитком вітчизняної фармацевтичної галузі в умовах криз», є самостійною та завершеною працею, має наукову новизну і практичне значення. Дисертанткою вирішено актуальне наукове завдання, отримані нові наукові результати.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, є достовірними, доведеними до практичної реалізації, характеризуються достатньо високим рівнем обґрунтованості, що пояснюється репрезентативністю вихідної теоретичної та емпіричної інформації, використанням сучасної методології та інструментарію дослідження. Представлені в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації і пропозиції в комплексі поглиблюють теоретичні засади та практичні аспекти прийняття ефективних рішень у сфері державного управління фармацевтичною галуззю.

Зміст, структура, обсяг та оформлення дисертаційної роботи відповідають вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами та доповненнями від 19 травня 2023 року № 502) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами та доповненнями від 19 травня 2023 року № 502).

Зазначене дозволяє зробити висновок, що Дзюба Тетяна Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Рецензент

професор кафедри менеджменту
та адміністрування Національного
університету «Чернігівська політехніка»
д.е.н., професор

Косач І.А.